

Results: Based on their study the authors argue that the peasantry and urban poor suddenly find themselves on the field of ideological struggle between the supporters of the official church and atheists. Moreover, it should be noted that atheists are often used unequivocal arguments against Church, referring to crimes in which the Russian Orthodox Church took part in the First Russian Revolution and emphasizing that the clergy despite it not got any punishment.

Originality: The authors try to investigate the events of the Russian Revolution in southern Ukraine on the basis of documentary sources, reflecting society's attitude to the Orthodox clergy, also analyzed literary works Ukrainian writers of the late nineteenth early twentieth century.

Conclusion: Summarizing the results of support church the monarchy, the authors argue that the Russian Orthodox Church as a social institution in the Russian Empire finally lost the confidence of the population, openly taking anti-revolutionary position. For intellectuals church became synonymous of monarchism that identified with autocratic rule. It is no coincidence that the image of Orthodox priest associated with the policy of terror during the reaction to the liberal and radical revolutionary-minded intellectuals. Thus Orthodoxy was the reason for the division of society into supporters and critics of the Orthodox ideology.

Key words: Russian Orthodox Church, the First Russian Revolution, South Ukraine, Protestant flow, counter-revolutionary movement.

Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016

УДК 94(477) «1918/1920»

Давтян Давід Альбертович,
аспірант, кафедри нової і новітньої історії
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
e-mail: arm.history@yahoo.com

З ІСТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОГО КОНСУЛЬСТВА РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЯ В ОДЕСІ (1918–1920)

Історія вірменських дипломатичних установ в Україні та історія формування і становлення двосторонніх відносин, двох постімперських країн, упродовж багатьох років не викликає інтересу з боку дослідників. У статті розглянуті передумови формування генерального консульства Республіки Вірменія в Одесі, періоди функціонування, статус та основні напрями діяльності.

Ключові слова: генеральний консул, консул, генеральне консульство Республіки Вірменія, Україна, Республіка Вірменія, Одеса.

Постановка проблеми. Політична ситуація в Росії у кінця 1917 р. – початку 1918 р. демонструє фактично ідентичність процесів становлення незалежності національних регіонів імперії під проводом національних партій. В цьому контексті досить цікавим виглядає розгляд дипломатичних стосунків, що встановлюються між новоутвореними державами на постімперському просторі. Особливий інтерес викликає проблематика вірмено-українських дипломатичних відносин, дипломатичних представництв Республіки Вірменія, зокрема в Одесі. Слід наголосити, що дотепер дана проблема залишається малодослідженою, як у вітчизняній, так і у зарубіжній історіографії.

Мета. Проаналізувати і вивчати історію, етапи формування дипломатичної установи Республіки Вірменія в Одесі. Враховуючи, що сьогоденних вірменознавчих студіях, як і в історіографії в цілому ця проблема не знайшла належного висвітлення, дослідження історії дипломатичної установи виглядає досить актуальним та дозволяє відтворити історію цього періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне історіографія питання складається з декількох робіт, невеличких нотаток та згадок, опублікованих у різних узагальнюючих працях. Першою і на сьогодні єдиною спробою комплексного висвітлення історії вірмено-українських дипломатичних відносин є дослідження Г. А. Петросяна [13]. Незважаючи на цінність роботи, необхідно підкреслити, що певна частина опублікованих документів з вірменських архівів, які представленні автором, в якості вперше введених в науковий обіг, в дійсності, були надруковані

ще у 1932 році [7]. У праці майже відсутній українській масив документів, що значною мірою звужує всебічне висвітлення проблеми. Низка матеріалів, що стали основою дослідження автора, представлені без відповідного історіографічного та джерелознавчого аналізу. Внаслідок чого, наприклад, Одеська вірменська громада представлена, як абсолютно дезорганізована інституція; роль і дії вірменських військових частин, що знаходились у Києві, під час окупації міста армією Муравйова, і, взагалі лютнево-березневі події 1918 р., відтворенні без їх критичного осмислення, а відтворенні лише на основі мемуарів члена Вірменського комісаріату України (далі – ВКУ) А. Тонеана [14,1-13]. Окрім цього у роботі існує низка проблемних питань, що потребують уточнення та відповідно критичного осмислення. Яскравим прикладом є досить вільне оперування автором стилями, наприклад за текстом: «11 серпня 1919 р. Добровольча армія захопила Одесу і одразу відновила діяльність вірменського консульства» [13, 60;65]. Проблема полягає в тому, що Добровольча армія вступила до Одеси, взагалі 23 серпня (тобто, 5 вересня) і навіть, якщо допустити, що автор заплутався у стилях, то це - 10 серпня. І подібних розбіжностей вистачає у роботі.

У своїх узагальнюючих працях до питання вірменських дипломатичних представництв (установ) звертались В. Матвієнко [6], Д. Веденєєв і Д. Будков [1] та інші дослідники, роботи яких містять цінні, неопубліковані документи і матеріали.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи неможливість, висвітлення всієї специфіки формування дипломатичних представництв Республіки Вірменія в Україні, динаміки розвитку взаємовідносин, ми змушені обмежитися розглядом питань, лише пов'язаних з Генеральним консульством Республіки Вірменія в Одесі. Розглянемо передумови відкриття установи, періоди функціонування, статус та основні напрями діяльності.

У червні 1918 р. до Києва прибуває уповноважений представник Республіки Вірменія доктор права Г. С. Дзамоян (Дзамоев), який взагалі-то прямував до Москви, з місією вирішення питання вірменських біженців, що знаходились в Астрахані. Однак, враховуючи загрозу арешту, з боку більшовиків, як представника недружнього вірменського уряду, він змушений був залишитися у Києві і почав допомагати ВКУ, виконуючи *de facto* функції посла.

У Києві Г. С. Дзамоян починає досить активну та різнопланову діяльність, слід підкреслити, він дуже добре орієнтується у політичній ситуації. В одній із своїх доповідей (недатована) зазначає: «З моєї ініціативи і наполяганням Одеської колонії (тобто громади – Давтян Д. А.), представником Київського комісаріату (мова, звичайно, йде про ВКУ – Давтян Д. А.) в Одесі призначений громадський діяч, вчений-агроном Таїров та йому помічником князь Туманов, який має великі зв'язки з можновладцями. Конче необхідно мати напівофіційних представників нашого уряду в Криму і на Дону. Повторюю – це життєво необхідно, відповідно прошу: відправити до Києва відповідальну, солідну особу для посилення Комісаріату – Київ центр політичного життя, а також призначити в Крим и при Кримському уряді (Сімферополь) і Новочеркаське – при уряді Дона. Прошу до моїх вимог віднести серйозно» [7, 270].

В іншій, також недатованій доповіді, він надає більш широку характеристику політичній ситуації, доводячи останнє до уряду та ознайомлює з прийнятими самостійними рішеннями: «Оскільки частина України окупована австрійськими військами і знаходиться виключно у сфері впливу Австрії, а в той же час вірмени Молдови, яка анексована Румунією, висловили бажання підтримувати з нами постійний зв'язок та нарешті близькість Одеси від центру Молдавії та Кишиневу, зумовила Колегію (ВКУ – Давтян Д. А.) мати своє представництво у районах колишньої Херсонської, частин Таврійської і Бессарабської губерній. Таким представником в Одесу призначений нами уповноважений Таїров і його помічник для військового представництва перед австрійською владою, підполковник князь Туманов» [7, 275-276].

Впевнено можна стверджувати, що В. Є. Таїров і князь Туманов були призначені приблизно в кінці липня – на початку серпня, оскільки в кінці вересня – на початку жовтня, в Одесі обов'язки генерального консула вже виконує, член ВКУ – підполковник М. Б. Попов [3, 206]. На даному етапі дослідження, важко становити яку діяльність проводили і обов'язки

виконували *de facto* В. Є. Таїров (справжнє ім'я – Барсег Григорович Таїрян) й князь Туманов (ім'я поки не встановлено).

Необхідно відповісти на важливе питання. Чи можна вважати консулами і послами осіб, що були уповноважені урядами представляти їх інтереси, однак не отримали *de jure* екзекватуру. Враховуючи, що Республіка Вірменія і Україна, в цей період, були первинними суб'єктами міжнародного права, в силу властивого їм державного (національного суверенітету) *ipso facto* та визнавались носіями міжнародно-правових прав і обов'язків. Іншим важливим аспектом є, власне, легітимізація урядом УНР ВКУ, оскільки між ними 13 січня 1918 р. [7, 266-268]. була підписана спеціальна угода, яка відповідно визнала легітимність перебування ВКУ на території України. Окрім цього, всі українські уряди тривалий час саме *de facto* визнавали вірменських дипломатичних представників, зтягуючи процес надання екзекватури з політичних міркувань. Наприклад, С. Г. Дзамоян визнавався представником Вірменії, але тільки 19 листопада зміг подати вірчу грамоту міністру закордонних справ, а уряд, зі свого боку, зазначив: «Відноситися до представника Вірменії, таким чином, як до представника Швейцарії, Італії, Болгарії та інших держав [13, 38]. Позиція до консульських представників (ВКУ) у регіонах дещо відрізнялась, так, ще у жовтні міністр закордонних справ Д. Дорошенко щодо М. Б. Попова (в Одесі) і М. С. Мелікянца (у Харкові) своєю резолюцією наказав: «виконати посвідчення і повідомити військового Отамана і Головного уповноваженого Харкова, Херсонського губернського старосту, Харківського губернського старосту» [6, 178].

На нашу думку, вірним є вважати осіб (послів чи консулів), що уповноважені були своїми урядами представляти інтереси держави (виконувати дипломатичну функцію) в іноземній державі (в Україні) і визнанні *de facto*, з боку *ipso facto* держав перебування без підтвердження (зтягування) екзекватури, повноцінними дипломатичними представниками.

Достеменно відомо, що дипломатичні представництва Республіки Вірменії не були створенні на інших теренах колишньої Російської імперії: ані у велелюдному вірменському місті Нахичевань-на-Дону (до скасування у 1870 р. самоврядування вірменської колонії), ані в Криму, де було чисельне вірменське населення. Подібна ситуація була обумовлена перебуванням цих територій у складі *de facto* держав (урядів), що недружньо ставилися або не визнавали Республіку Вірменія.

Одеса, у роки Першої світової війни, стала одним з головних центрів скупчення вірменських біженців, які рятуючись від геноциду, організованого молодотурецьким урядом Оттоманської імперії, знайшли притулок в місті. Відповідно до представлених вірменською громадою даних (Вірменський біженський комітет офіційно був складовою міського біженського комітету), у січні 1918 р. в Одесі перебувало більше 5000 біженців [2, 66]. Для порівняння зазначимо, що у Нахичевані-на-Дону, станом на листопад 1918 р., було 1110 біженців (320 родин) [16]. У Криму, де одним з найбільших центрів концентрування вірменських біженців було м. Феодосія, згідно інформації місцевого вірменського комітету, станом на вересень 1918 р., чисельність біженців становила "декілька сотень" [15].

В Одесі одним з головних завдань вірменських дипломатів стала організація евакуації біженців, військовополонених, демобілізованих солдат і офіцерів, що повертались з Західного фронту. Іншим важливим питанням, що також стояло на порядку денному, була закупівля і транспортування через Одеський порт продовольства до Вірменії. Неменш актуальною залишалась проблема оформлення (видачі) і затвердження паспортів громадян Республіки Вірменія та інших вкрай необхідних документів для пересування.

Слід сказати, що з 18 грудня 1918 р. по 6 квітня 1919 р. влада у місті перейшла до французького інтервенційного уряду та Добровольчої армії. Зміна політичного режиму у місті не несла загрози діяльності дипломатичної установи, оскільки, з боку нової влади, Республіка Вірменія визнавалась. Найгострішою залишалась проблема евакуації. В кінці 1918 р. чисельність вірмен, що знайшли притулок, або ж прибули у місто, вже дорівнювалась 8 тис. осіб [5, 136]. З метою забезпечення ефективної діяльності генконсульства, за ініціативою М. Б. Попова був сформований дипломатичний корпус, який складався із 4 відділів: біженського, військовополонених, паспортного та захисту інтересів Республіки Вірменія.

Тим часом, до Одеси продовжували прибувати нові групи вірменських військовополонених і біженців. Наприклад, 7 грудня до міста прибула нова група з 200 чоловік, для забезпечення яких, за розпорядженням генерального консула Попова, був розданий хліб [17]. Одночасно із забезпеченням нужденних, генконсульство намагалося організувати їх евакуацію. Відомо, що на початку січня 1919 р. до Вірменії була відправлена група військовополонених (400 осіб), у то же час, до міста прибула група з 50 чоловік серед, яких, до речі, були й полковники [18]. Інша група, що була відправлена до Вірменії у січні, складалась вже з 500 військовополонених та 300 біженців [13, 43]. Цей процес тривав постійно. Не останню роль у забезпеченні цієї категорії вірмен, що прибули до Одеси, відіграла місцева вірменська громада, яка фактично весь фінансовий тягар взяла на себе.

Слід сказати, що завдяки активній роботі вірменських дипломатів, громадяни Республіки Вірменії, уникли організованої Добровольчою армією мобілізації. Достеменно відомо, що у середині січня 1919 р. до Одеси з робочим візитом приїздить посол Республіки Вірменія в Україні Г. С. Дзамоян. Він проводив переговори з французькою інтервенційною владою і Добровольчою армією щодо можливості закупівлі та відправлення продовольчих товарів до Вірменії, у чому вірменському послу обіцяли своє сприяння Е. Енно і Грішин-Алмазов [9]. На початку лютого при генеральному консульстві було відкрито інформаційне бюро, яке через пресу інформувало про необхідність візування всіх громадян, що відїздять до Вірменії.

Нами встановлено, що вірменський посол не повернувся до Києва, що було пов'язано із захопленням української столиці більшовиками, а це унеможливило подальше перебування посла у Києві. За винятком київського консула М. Х. Ломізе і консульського секретаря О. К. Хазазяна, весь вірменський дипломатичний корпус 29 січня, разом з іншими дипломатичними місіями, евакуювався до Одеси. В цей період в Одесі зібралась вся вірменська дипломатична місія України, адже до міста, також встигли прибути харківський консул доктор Меликянц і київський М. Х. Ломізе.

Одеса стає дипломатичним центром, де зібрались представництва більшості держав, раніше акредитованих у Києві. На нашу думку, з лютого 1919 р. дипломатична місія Республіки Вірменія в Україні, в дійсності, в Одесі знаходилась в евакуації, оскільки *de jure* і *de facto* вірменські дипломати були визнані і відповідно акредитовані українськими урядами (державами), власне вірменські представництва діяли на її території. Перехід влади у Києві до інтервенційного більшовицького режиму створило неможливим з політичної точки зору перебування вірменських дипломатів у місті. Враховуючи, що ні вірменська, ні українська (теж перебуває в евакуації) сторони відповідними нотами не повідомляли про розрив дипломатичних відносин, що *ipso facto* не веде до розриву консульських відносин, в Одесі діяла дипломатична місія Республіки Вірменії в Україні. Звичайно, до цього можливі певні претензії, але єдиним аргументом в даному випадку може бути приналежність Одеси до зовсім іншого *de facto* режиму. Однак не слід забувати ту обставину, що всі уряди, які перманентно змінювали один одного були, по суті, інтервенційними.

Отже, вірменська дипломатична місія в Одесі продовжувала діяти без зміни свого першочергового статусу. В нових політичних реаліях, вдалося домовитися про закупівлю і транспортування до Вірменії цукру, зерна та інших продовольчих товарів. Відповідно до інформації, розміщеної у пресі Б. Г. Таїрян (В. Є. Таїров) погодився на пропозицію міністра постачання Республіки Вірменія очолити представництво вірменського уряду у центральній економічній раді союзників із постачання. До кінця березня 1919 р. вірменськими дипломатами вдалося з Одеси до Вірменії відправити 3000 військовополонених та декілька тисяч біженців, які були забезпечені необхідними пайками [13, 56].

Внаслідок захоплення Одеси більшовиками 6 квітня 1919 р., Місія Республіки Вірменія змушена були наступного дня залишити місто. Вже 7 квітня вірменський посол, генеральний консул Одеси з консульським штатом на французькому військовому кораблі, разом з союзниками залишили місто. Напередодні евакуації, 5 квітня М. Б. Попов призначив

консульського секретаря Є. Х. Мелікяна виконуючим обов'язки генерального консулу, відповідно передав йому усі речі і справи установи.

Виконуючий обов'язки генерального консулу Єгіше Христофорович (Хачатурович) Мелікян намагався налагодити контакт з більшовицьким урядом. Нами встановлено, що в. о. генерального консула 26 квітня, разом з іншими іноземними дипломатами був запрошений на зустріч з головою Раднаркому України Х. Раковським. Однак Х. Раковський не дав однозначної відповіді, чи може вірменське консульство залишатися в Одесі, але пообіцяв, повернувшись з Києва, вирішити це питання. Це питання було вирішено через місяць, а саме відповідно до спеціального указу радянської влади від 25 травня у місті була припинена діяльність Генерального консульства Республіки Вірменія [13, 60]. Таким чином, закінчився перший період діяльності вірменського консульства в Одесі. Закриття установи було тимчасовим і пов'язано з пануванням у місті більшовиків, які контролювали місто до 23 серпня 1919 р.

Ситуація змінилась 23 серпня (5 вересня) з переходом влади у місті до Добровольчої армії, яка вважала Вірменію союзницькою державою. Нові політичні реалії дозволили генконсульству поновити свою роботу, в. о. голови установи продовжив виконувати Є. Х. Мелікян. Відновлене генконсульство стало другим діючим представництвом Республіки Вірменія на підконтрольній Добровольчій армії території, раніше, 30 травня повноважним представником на Кубані був призначений Ов. Сагателян [19].

Другий період існування генконсульства суттєво відрізнявся від попереднього, що було обумовлено, статусом установи, політичною ситуацією, геополітичними змінами, скупченням великої кількості біженців і військовополонених, евакуація яких впродовж п'яти місяців більшовицького панування, не відбувалась взагалі [4, 82]. Відновлена була робота відділів генконсульства: паспортного, біженського і інформаційного. У радянський період більшовиками були вилучені паспорти громадян Республіки Вірменія, замість них були видані документи радянського зразка, у зв'язку з чим, генконсульство оголосило про анулювання цих документів.

Біженській відділ генконсульства був змушений розпочати нову реєстрацію біженців та формування відповідних списків для організації подальшої евакуації. З цього приводу, 26 серпня (8 вересня) Є. Х. Мелікян мав зустріч з командуючим військами Одеського округу полковником Д. І. Туганом-Барановським, який обіцяв сприяння. Наступного дня 27 серпня (9 вересня) вірменський генконсул, разом з харківським консулом доктором Мелікяном, що перебував в Одесі, зустрілись з командиром англійського судна, капітаном Керром (в. о. консула) який запевнив, що саме вірменські біженці будуть відправлені у першу чергу з Одеси [10]. Виявлені матеріали свідчать, що вже у вересні перша група біженців (90 осіб) була направлена до Вірменії. Наступна група залишила Одесу 4 (17) вересня на пароплаві «Костянтин», серед них були вірменські консули Харкова – доктор Мелікян і Києва – Ломідзе та значна група київських і харківських біженців [11].

Необхідно зазначити, що Є. Х. Мелікян діяв дуже оперативно не тільки у питанні евакуації вірмен і налагодження відношень з місцевою владою, але зумів в короткі терміни сформувати великий консульський штат з 11 осіб: секретар – А. С. Бардуханян, завідуючий інформаційним відділом – Ов. К. Багдасарян, завідуючий біженським відділом – А. К. Єгізарян, діловодство біженським відділом – Л. Атабеков, службовець відділу – Х. Ов. Мірзоянц, бухгалтер – Є. І. Артін, юридичний радник – Г. Ф. Юзбашян, кур'єр – С. Манукян, лікар – І. Г. Багдасарян, друкар – Н. А. Мелкумянц [13, 61]. Призначений в. о. генерального консула штат складався з представників місцевої громади, які, в дійсності, не мали жодного відношення до офіційного дипломатичного корпусу Республіки Вірменія в Україні. Отже, відновлене дипломатичне представництво в Одесі фактично було «самоорганізованою дипломатичною установою» місцевої вірменської громади.

Підтвердженням цієї думки виступає той факт, що у Вірменії взагалі не знали про існування і діяльність в Одесі власного дипломатичного представництва. Така ситуація була пов'язана з комунікаційними проблемами. Після того, як 31 серпня (13 вересня) в місті стало відомо, що вірменським урядом Ов. Сагателян призначений офіційним дипломатичним представником при Добровольчому уряді [12]. Є. Х. Мелікян 24 вересня (за Г. А. Петросяном, тому важко зробити уточнення дати) надсилає рапорт МЗС Республіки Вірменія, яке в Єревані

отримали лише 4 листопада. В рапорті вказується: «Після віддалення радянської влади вірменське генконсульство відразу підняло свій прапор і поновило свою діяльність. Знаходжу, що уряд не буде відмежовуватися від надання подальших генконсульству необхідних вказівок для діяльності та про мій сучасний невіршений стан». Напередодні, 23 вересня генеральний консул відправляв листа до Ов. Сагателяна, наступного змісту: «Головною задачею генконсульства є встановлення чи існують між вірменським та добровольчим урядом домовленості щодо мобілізації вірменських громадян». Відповідь була отримана 8 жовтня з відповідними поясненнями. Цікавою є та обставина, що ймовірно здивовані існуванням і функціонуванням власного одеського представництва, МЗС тривали час не могло прийняти рішення щодо подальшої участі «раптово виниклої установи». Міністр закордонних справ Вірменії А. Хатісян, лише 20 листопада призначив К. Будагяна секретарем генерального консулу, а на початку грудня за проектом МЗС до одеського генконсульства були підпорядковані консули Києва, Криму, Харкова та Бессарабії [8].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, навіть, важко охарактеризувати статус перебування вірменського генконсульства. З одного боку, вірменська дипломатична місія, знаходилась в евакуації в Одесі, але згодом сама була змушена фактично повним складом евакуюватися, з іншої сторони представництво *de facto* існувало, деякий час при більшовицькій владі та *de facto* і *de jure* визнавалось урядом Добровольчої армії. Однак, суб'єкт міжнародного права – Республіка Вірменія, що уповноважує послів чи консулів представляти свої інтереси в іноземній державі – іншому суб'єкті міжнародного права, в даному випадку, певний період не наділяв *ipso facto* установу відповідними повноваженнями, а *de jure* уповноважив представляти інтереси у стані Добровольчої армії. Таким чином, другий період існування генерального консульства Республіки Вірменія в Одесі, на нашу думку, правильним є визнати *ipso facto* вірменською дипломатичною установою, яка захищала інтереси громадян Республіки Вірменія. З встановленням 8 лютого 1920 р. в Одесі радянської влади генеральне консульство Республіки Вірменія було закрито.

Список використаної літератури:

1. Веденєєв, Д. Юність української дипломатії; Становлення зовнішньополітичної служби в 1917—1923 роки / Д. Веденєєв, Д. Будков. — К. : К. І. С., 2006. — 312 с.
2. Давтян Д. А. Геноцид армян глазами одесситов / Д. А. Давтян . – Одесса: ТОВ «Люмбер», 2011.–100 с.
3. Давтян Д. А. До питання вірмено-українських дипломатичних відносин у 1918–1920 рр. / Д. А. Давтян // Наук. вісн. / Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2008. –№ 17. – С. 201–215.
4. Давтян Д. А. К вопросу о положении и численности армянских беженцев в Одессе в 1915-1922 гг. / Д. А. Давтян // Геноцид вірмен в Османській імперії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.–Дніпропетровськ: Видавництво «Пороги», 2015. – С.78-84.
5. Давтян Д. А. К постановке вопроса о положении армянских беженцев в Одессе (1915-1922 гг.) / Д. А. Давтян // Հայ գաղթականությունը և Հայրենիք-Սփյուռք կապերը 1918-1985 թթ.: Միջազգային գիտաժողովի գեկուցումներ», Երեւան, Հայաստանի ազգային արխիվ, 2011, էջ 121-136:
6. Матвієнко, В. Українська дипломатія 1917—1921 років на теренах постімперської Росії / В. Матвієнко. — К. : Київ. ун-т, 2002. — 372 с.
7. С-ко С. До історії спільної боротьби української і вірменської контрреволюції проти Радянської влади (1918-1919 рр.) // Архів Радянської України: історично-архівознавчий журнал. / Центральна архівна управа УСРР. – Партвидав "Пролетар". – 1932. № 4-5. Липень–жовтень. – С. 261-292.
8. Вестник Армении. – 1919, 18 декабря.
9. Одесские новости. – 1919, 31 января.
10. Одесские новости. – 1919, 27 августа.
11. Одесские новости. – 1919, 4 сентября.
12. Одесские новости.-1919. -13 сентябрь.

13. Պետրոսյան Գ. Հ. Հայաստանի Հանրապետության և Ուկրաինայի դիվանաքիտական հարաբերությունների պատմությունից (1918 - 1920 թթ.). - Երևան, 2002, Եր. հանալ. հրատ, 158 էջ:
14. «Հայրենիք» ամսագիր, Բոստոն, հուլիս, 1967, էջ 1-12: (Տոնեան Ա. Ռուսական բանակի հայ սպայի մը յուշեր) [Tonean A. «Hairenik» monthly, Boston, Vol. XLII. №7, 1-13.]
15. «Հայ համայնք», թերթ, 30 սեպտեմբերի, 1918 թ. (№21) էջ. 305:
16. «Հայ համայնք», թերթ, 18 նոյեմբերի, 1918 թ. (№28) էջ. 416:
17. «Հոսանք» թերթ, 11. դեկտեմբերի, 1918 թ. էջ. 4:
18. «Հոսանք» թերթ, 4 հունվարի, 1919 թ. էջ. 4:
19. «Հայ համայնք», թերթ, 18 հունիսի, 1919 թ. (№17) էջ. 271: «»

References

1. Viedienieiev D. & Budkov D. (2006). *Ukrainian Youth Diplomacy. The establishment of foreign service in the years 1917-1923*. Kyiv. (in Ukr.).
2. Davtyan D. A. (2011). *The Armenian Genocide by the eyes of the people of Odessa*. Odessa (in Ukr.).
3. Davtyan D. (2008). *To the issue of diplomatic relations between Armenia and Ukraine in 1918-1920*. Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University, 17(73), 201-214. (in Ukr.).
4. Davtyan D. A. (2015). *On the situation and the number of Armenian refugees in Odessa in 1915-1922*. The Armenian Genocide in the Ottoman Empire. Reports of the international conference. Dnipropetrovsk, 1, 78-84. (in Ukrainian).
5. Davtyan D. A. (2011). *To the formulation of the issue of the situation of Armenian refugees in Odessa (1915-1922 rr.)*. Armenian Emigration and Diaspora relations 1918- 1985 period. Reports of the international conference. Yerevan, 1, 121-136. (in Arm.).
6. Matvienko V. (2002). *Ukrainian diplomacy in 1917-1921 in the territory of post-imperial Russia*. Kyiv. (in Ukr.).
7. S -ko S. (1932). *Do istorii spilnoi borotbi ukrainskoi I virmenskoi kontrrevoliutsii proty Radianskoi vlady (1918-1919 rr.)* Arkhiv Radianskoi Ukrainy: istorychno-arkhivoznachyy zhurnal, 4-5, 261-292. (in Ukr.).
8. «Vestnik Armenii» (1919), 24. (in Ukr.).
9. «Odesskie novosti» (1919), 31. January. (in Ukr.).
10. Одесские новости. – 1919, 27. August. (in Ukr.).
11. Одесские новости. – 1919, 4. September. (in Ukr.).
12. Одееские новости.-1919. -13. September. (in Ukr.).
13. Petrosyan G. H. (2002). *The history of diplomatic relations between Armenia and Ukraine (1918-1920)*. Yerevan. (in Arm.).
14. Tonean A. (1964). *Rusakan banaki hay spay mi hush. «Hairenik» monthly, Boston, Vol. XLII. №7, 1-13.* [in USA].
15. «Hay hamaynk» (1918), №21, 305. (in Rus).
16. «Hay hamaynk» (1918), №28, 416. (in Rus).
17. «Hosank» (1918), 12. (in Ukr.).
18. «Hosank» (1919), 19. (in Ukr.).
19. «Hay hamaynk» (1919), 17, 271. (in Rus).

DAVTYAN David. PhD student of I. I. Mechnikov Odesa National University, Department of World History,
e-mail: arm.history@yahoo.com

HISTORY OF THE CONSULATE GENERAL OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN ODESSA (1918-1920)

Abstract. Introduction. *The history of the Armenian diplomatic missions in Ukraine, as well as the history of the formation and establishment of bilateral relations, the two post-imperial countries, unfortunately, over the years did not cause interest on the part of researchers. The article describes the prerequisites for the formation of the Consulate General of the Republic of Armenia in Odessa, the operation periods, and the status of the main activities.*

Purpose. *To analyze and study the history and stages of the diplomatic mission of the Republic of Armenia in Odessa. Given that today's Armenian studies as historiography in general, this problem has not found*

adequate coverage, the study of history diplomatic mission is quite important and will play back the history of this period.

Results. *Actually historians question consists of several works, small notes and references to published works in various synthesis. The first and only attempt to date comprehensive coverage of the history of the Armenian-Ukrainian diplomatic relations is the study of G. Petrosian*

Conclusion. *Consulate General of the Republic of Armenia in 1918. Diplomatic representation took an active part in the issue of assistance and evacuation of Armenian refugees to Armenia. The Consulate General was closed after the establishment of Soviet power in Odessa in 1920.*

Keywords: *consul, consulate general, Consulate General of the Republic of Armenia in Odessa, Ukraine, Republic of Armenia, Odessa.*

УДК: 94:[061.1:364.4-053.2](477).1921/1929

Валентина Володимирівна Олянич

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри соціально-економічних
дисциплін Харківської гуманітарно-
педагогічної академії
e-mail: sergejj-oljanich@rambler.ru

РОЗВИТОК СЕЛЯНСЬКОГО ПРИВАТНОГО МЛИНАРСТВА В ПЕРІОД НЕПУ

Стаття присвячена дослідженню організаційних форм млинарського підприємництва в УСРР у 1920-х рр. Вивчено історію трансформації млинарства в контексті націоналізації та згодом денационалізації цієї самобутньої галузі промислового підприємництва в містах і селах України. У висвітлюється роль і місце приватного млинарства в економічному житті країни, його питома вага у виробництві продукції харчової промисловості, а також приватне млинарство порівнюється з кооперативними і державними формами.

Ключові слова: *млинарство, млин, неп, борошномельна промисловість, приватне підприємництво.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризують суттєві економічні зрушення: відроджується садівництво, виноградарство, вирощування зернових культур тощо. Тож актуальною постає проблема пошуку шляхів переробки виготовленої продукції на місцях. Для досягнення більшого успіху необхідно звернутися до накопиченого досвіду минулих століть. Показовим у цьому плані може бути історія приватного млинарства УСРР доби непу, яка відіграла значну роль в розвитку борошномельної промисловості. Зокрема, вони залишили безцінний досвід у переробці зернових продуктів.

Метою дослідження є всебічне вивчення розвитку та трансформації млинарства в період непу. Хронологічні рамки статті охоплюють період 1921-го – 1929-го років, у межах яких реалізовувалася нова економічна політика. У відповідності з метою дослідження поставлено наступні завдання: вивчити націоналізації та згодом денационалізації цієї самобутньої галузі промислового підприємництва в містах і селах України; простежити динаміку розвитку і виявити специфіку діяльності селянського борошномельного промислу протягом періоду непу; схарактеризувати відношення радянської влади до приватного млинарства в 1920-х рр.

Аналіз досліджень і публікацій. У 1920-х рр. сформувалися теоретичні, світоглядні та ідеологічні основи класово-формаційного висвітлення суспільного розвитку, а також більшовицького тлумачення соціальних відносин в українському селі. Вони розглядаються у працях В. Качинського [1], Ю. Ларіна [2], Л. Крицмана [3] та багатьох інших представників марксистської концепції соціологічного, економічного, політологічного аналізу системних явищ

В історіографічному дискурсі 1930–1980-х рр. варто виокремити наступні періоди: 1930-і – середина 1950-х рр., протягом якого селянське сільськогосподарське підприємництво 1920-х рр. не було предметом наукового історичного вивчення. Друга половина 1950-х – 1980-і рр. вирізнялися відносною активізацією фактологічних досліджень з історії селянських господарств,